

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Карпюк Юлія Ярославівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ,
Івано-Франківська область, Україна

Вступ. Соціально-економічна ситуація, а також поява нових психотехнологій та практик, які використовують під час надання фахової професійної психологічної допомоги зумовлюють актуальність дослідження ролі цінностей у становленні особистості практичного психолога, як регуляторів його поведінки та спрямовуючих факторів професійної діяльності.

Мета роботи. Метою нашої наукової розвідки є дослідження ролі цінностей у становленні особистості психолога, зокрема їх регулюючого аспекту, що визначає, на нашу думку, професійну позицію фахівця та обумовлює належний рівень професійної і особистісної культури практичного психолога, відображає його професійну придатність та рівень професіоналізму.

Матеріали і методи. Під час нашого дослідження було проведено теоретичний огляд та аналіз сучасних наукових праць і публікацій. Теоретичною базою виступили праці зарубіжних та вітчизняних психологів І. Бех, М. Боришевський, Б. Братусь, С. Бубнова, С. Возняк, Б. Гершунський, І. Гоян, М. Євтух, І. Зязюн, В. Зінченко, Е. Ісаєв, З. Карпенко, В. Кремінь, Д. Леонтєв, А. Маслоу, С. Максименко, В. Москалець, А. Міщенко, Л. Міщиха, Г. Радчук, М. Рокіч, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Т. Тітова, Г. Чижакова, Н. Чепелева, Н. Шахова, Ш. Шварц, Г. Щедровицький, В. Франкл, Е. Фромм, А. Фурман, Х. Хекхаузен, В. Ядов, А. Ярошенко та ін.. Отримані результати узагальнено та систематизовано, окреслено роль цінностей у становленні особистості практичного психолога.

Результати і обговорення. В дослідженнях Н. Кирилової, Н. Розова, О. Сірого, М. Яницького та інших знаходимо твердження про те, що система ціннісних орієнтацій являє собою компонент структури особистості, який характеризує спрямованість та зміст активності особистості, особистісних позицій, поведінки, діяльності, вчинків, визначає загальний підхід до себе та світу. Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою свідомий регулятор соціальної поведінки особистості та слугують життєвим орієнтиром. В якості одного з механізмів цілепокладання, який орієнтує людину в зовнішньому світі, створюючи впорядковану та усвідомлену картину світу, розглядає ціннісні орієнтації Н. Наумова [10].

Таким чином, ціннісні орієнтації виконують регулятивну (Є. І. Головаха), спрямовуючу (А. М. Лазурак), нормотворчу (І. Д. Бех) функції, шляхом створення системи норм, які сприяють застосуванню належної, необхідної чи бажаної поведінки, або стають ідеалом, зразком для наслідування.

В. Туриганова стверджує, що кожна людина має лише ті цінності, які поширені в суспільстві. З цього випливає, що цінності окремої людини є за своєю сутністю цінностями всього суспільства, яке її оточує. Ціннісні орієнтації відносять до найважливіших елементів внутрішньої структури особистості, на формування й закріплення яких впливають життєвий досвід індивіда, уся сукупність його переживань. Ключова функція цінностей полягає у відокремленні значущого, суттєвого для особистості від не значущого. Сукупність усталених ціннісних орієнтацій утворює певну вісь свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, слідування певному типу поведінки і виконання діяльності, вираженого у спрямованості потреб та інтересів [2].

В нашій науковій розвідці ми притримуємося думки багатьох науковців, щодо центральної позиції ціннісних орієнтацій в структурі особистості. В свою чергу вони детермінують спрямованість і зміст соціальної активності особистості, загальний підхід до світу й самої себе, визначають зміст і напрямок суспільної позиції, поведінку, дії та спрямованість професійної діяльності.

Варто зазначити, що цінності впливають на ставлення особистості до власних професійних цілей, відношення до завдань, вимог і можливостей, які з'являються в процесі професійної самореалізації. За твердженням Н. Панчук, ціннісний компонент структури особистості відображає життєвий досвід, який вона накопичила в процесі індивідуального розвитку, та являє собою серцевину свідомості, яка стає підґрунтям для вирішення багатьох важливих життєвих питань. В дослідженнях науковця висвітлено думку про прояв стійкого, соціально-зумовленого, вибіркового ставлення людини до матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів, що відображається у ціннісних орієнтаціях. Саме ціннісні орієнтації обумовлюють вибір спрямованості діяльності та її цілі, а також визначають засоби, які необхідні для їх досягнення. Цінності та ціннісні орієнтації мають визначальний вплив на вибір стратегії та засобів ефективного вирішення професійних завдань шляхом їх інтеграції в ціннісну спрямованість професійного мислення.

Свобода в цілепокладанні та досягненні поставлених цілей на основі ціннісних орієнтацій, з'являється за умови сформованого адекватного позитивного Я-образу та усвідомлення співвідношення між ціннісними орієнтаціями і життєвими й професійними цілями, планами, визначенням їх пріоритетів в системі мотивації, створенням уявної моделі бажаного майбутнього, виявлення шляхів і засобів, які допоможуть до нього прийти. Цінності відображають відсутність байдужості людини у ставленні до оточення та свідчать про рівень її соціальної зрілості.

В окремих наукових публікаціях знаходимо твердження про визначальну роль системи ціннісних орієнтацій стосовно професійної діяльності. За словами Є. Клімова, для кожної визначеної професійної групи характерний власний зміст діяльності та власна система цінностей. Поряд з цим Л. Дика зазначає, що сьогодні професійно важливі якості «стають похідними від моральних якостей людини., від ієрархії ціннісних орієнтацій» [1].

О. Краснорядцева, стверджує, що роль ціннісних орієнтацій полягає у тому, що вони «детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і

спрямованість діяльності і додаючи зміст професійним діям». Найбільш вибіркового значення система ціннісних орієнтацій набуває у професіях типу «людина –людина», де являється центральним елементом у структурі їхнього професійного образу світу. Дані види професійної діяльності стають сферами існування і розвитку загальнолюдських цінностей. За словами Л. Котлова, саме в цих сферах реалізуються цінності альтруїзму і творчості, які додають сенсу самій діяльності.

В структурі ключових компетенцій професіонала ціннісний компонент забезпечує, як успішність та конкурентоспроможність в професійній діяльності, так і його життєздатність в мінливих соціально-економічних умовах.

Є. Головаха розрізняє цінності в залежності від їх відношення до професійної діяльності. За її визначенням існує три групи цінностей: ті, що реалізуються в самій професійній діяльності; ті що реалізуються за рахунок професійної діяльності; ті що реалізуються поза професійною діяльністю [1].

В процесі професійного становлення особистість постійно обирає значущі професійні цінності, які співвідносяться з уявним ідеальним образом професіонала у обраній галузі. Виходячи з вищесказаного можна стверджувати, що ціннісний компонент особистості виступає одним з основних регуляторів активності фахівця, спрямованості особистісного та професійного розвитку, шляхом усвідомлення відповідальності за результати своєї професійної діяльності та орієнтацію на власну автономну систему цінностей.

Отже, ключова і провідна роль ціннісних орієнтацій у професійній діяльності полягає у її спрямуванні, наданні змістовності та цінності робочим процесам і діям, створенні шляхів і способів самоактуалізації, а також урегулюванні поведінки та діяльності (Н. Антонова, О. Міненко, Т. Тітова, Шахова, О. Ямницький та ін.).

Центральне положення ціннісних орієнтацій в професійній діяльності зумовлене тим, що вони є детермінантами загального ставлення особистості до своїх професійних цілей, завдань та вимог, а також прагнення і можливості подальшої професійної самореалізації. Також, ціннісні орієнтації лежать в

основі професійної позиції фахівця, усвідомлення вартості та змісту його професійної діяльності. Варто зазначити, що чітке визначення професійної спрямованості обумовлює ідентифікацію особистості із професійними завданнями, цілями і вимогами та, відповідно, формування у неї системи ціннісних орієнтацій, у якій професія займає пріоритетне місце [8].

За визначенням А. Фонарьова виділяють три форми професійного становлення особистості. Індивідна форма професійного становлення відображає прагнення до збереження набутих форм поведінки, підтримання відповідності між людиною та діяльністю. Особистісна форма містить прагнення до нових ідеалів і сенсів у професійній діяльності. Індивідно-особистісна передбачає втрату впевненості в собі та неясність життєвих цілей. На гостроту кризи на цьому етапі професіоналізації впливає життєва стратегія, яка сприяє відновленню цілісності ціннісно-сміслової сфери особистості. Форма психологічної регуляції залежить від обраних ціннісних орієнтирів.

Протягом всіх етапів розвитку людини, як професіонала, на неї впливають дві групи чинників. До об'єктивних відносяться – вимоги, норми і обмеження, які професія висуває до фахівця, його особистості та професійно значущих якостей. Серед суб'єктивних чинників виділяють: завдатки і здібності, особливості та властивості особистості, мотивацію та самооцінку.

Професійна діяльність перетворюється в процесі розвитку особистості, що веде до подальшого особистісного зростання. Розвиток професійної позиції включає в себе розвиток уявлень про себе в кості професіонала, прийняття і позитивну оцінку себе в даній ролі, окреслення шляхів подальшого розвитку професійності.

З цього випливає, що становлення ціннісної сфери професіонала являється складним компонентом особистості фахівця. До критеріїв розвитку професійних ціннісних орієнтацій відносяться: ціннісне відношення до професії (включення професійної діяльності до ієрархії життєвих цінностей особистості, професії та її цінностей; оцінка і прийняття професійної діяльності, як значущої для соціуму та особистості); професійну спрямованість як «психологічну базу»

професійних ціннісних орієнтацій (вона включає мотиви саморозвитку і самореалізації особистості в професійній діяльності; потребу в змістовності професійної діяльності; активну професійну позицію (професійну рефлексію, осмислення власного місця у професії та професії у своїй особистості); адекватну професійну самооцінку; адекватний образ професійного «Я», в якості цільової установки в професійній діяльності); готовність активно діяти в професійній сфері діяльності, як в значущій (складання професійних планів розвитку; декларування інтегрованих цінностей в процесі спілкування і професійної діяльності).

Свідомість та самосвідомість, закріплюючись у ціннісних орієнтаціях, здійснюють вплив на мотивацію, яка спрямовує професійну діяльність. Похідною від рівня розвитку ціннісних орієнтацій є і процесуальна сторона (знання, вміння і навички) професійної компетентності практичного психолога. Центральне місце у готовності до професійної діяльності займає мотиваційно-ціннісне ставлення практичного психолога до своєї професії.

За твердженням О. Бодальова – у роботі психолога – важливим є сформованість такої спрямованості, за якою інші люди були б не на периферії, а в центрі його системи цінностей. Оскільки від того, що буде в цій системі на передньому плані — «я», «ти», чи «ми» — є важливим для прояву вміння глибоко проникати в іншу особистість, правильно будувати з нею професійні взаємовідносини [3, с. 15-17].

О. Водолазська в системі особистісних якостей практичного психолога до саморегуляції, цілепокладання, творчої активності, рефлексії включає також і ціннісні настанови, що здійснюють визначальний вплив на формування основ, які спрямовують його професійну діяльність. О. Ямницький розглядає професійну діяльність практичного психолога, як особливий вид активності, що узагальнює ідеї про цінність людини, розмежовує, конкретизує та персоніфікує їх в словах і діях, які спрямовані на іншу людину. Орієнтація на цінності іншої людини в професійній діяльності психолога сприяє адекватному сприйняттю

своїх можливостей, як механізму впливу на іншого, який ґрунтується на професійному обов'язку та відповідальності за професійні дії.

Висновки. Отже, ціннісні орієнтації відіграють роль і у формуванні індивідуального стилю професійної діяльності практичного психолога. Вони визначають його гуманний, демократичний або авторитарний характер. Мотиваційно-ціннісне ставлення психолога до самої професії, цілей та засобів професійної діяльності формується на основі ціннісних орієнтацій.

Література

1. Бех І.Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С. 5 – 14
2. Большой энциклопедический словарь. – М., 1998. – С.839.
3. Бодалев А.А. Акмеология /А.А.Бодалев -2004. -№ 1. – С. 15 – 17.
4. Водолазская О.О. Субъективность как одна из детерминант профессионального становления психолога / О.О.Водолазская // Наука і освіта. – 2006. – №5–6. – С.24–26.
5. Горлач М.І. Природа цінностей. Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків: ХВУ, 1999. Вип.3 с.14 – 26.
6. Скотний В. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному / В.Г. Скотний. Дрогобич: Вимір, 2004. – 348 с.